

ANKARA'DA KIZIL BEY VAKFI: VÂKIF, VAKIF VE İMÂRET

Mustafa ALKAN

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara- Türkiye

Özet

Anadolu Selçuklu sultanlarından İzzeddin Keykavus (1211-1220) ile Alâeddin Keykubad (1220-1237) devrinde yaşamış, Oğuzların Bayındır boyu beyi ve Selçuklu emir-i ümerası Emir Seyfeddin Kızıl Bey tarafından Ankara'da bir vakıf kurulmuştur. İlk tespitlere göre Kızıl Bey Vakfı'nın vakıf senedi yoktur. Osmanlı dönemi en erken arşiv kayıtlarından *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'*ne göre 1530 yılında Ankara kazasına tâbi Güğercinlik köyünden 1860 akçe, Murtazâbâd kazası Miranos köyünden de 6158 akçe, toplam 8018 akçe geliri kayıtlıdır. Kızıl Bey Vakfı'nın bu gelirleri, Ankara Ulus'ta 1926-1930 yılları arasında, T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü binasının inşâsı sırasında yıkılan Kızıl Bey câmii, medresesi ve türbesinden müteşekkil olan Kızıl Bey Külliyesi'ne tahsis edilmiştir. Emir Seyfeddin Kızıl Bey, ayrıca, yine Ankara'da Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad adına, Çubuk Çayı, İncesu Deresi ve Hatip Çayı'nın birleştiği noktada, "Akköprü" adıyla bilinen tarihi köprüyü inşâ ettirmiştir. Kızıl Bey Vakfı ile Etimesgut arasındaki bağlantıyı, vakfın gelirleri arasında yer alan, bugün Etimesgut'a bağlı Güvercinlik köyü sağlamaktadır. Bu çalışmada, Emir-i ümerâ Seyfeddin Kızıl Bey, vakfı, vakfın gelirleri nâm-ı diğer asl-ı vakfı yâni vakfın gelirleri ve vakfın hayrâtı incelenecektir. Çalışma yapılırken de, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi ve Ankara Şer'iyeye Sicillerindeki kayıtlar kullanılacaktır.

Giriş

Kızıl Bey'in kurduğu vakfın vakıf senedi (vakfiyesi) bulunmamaktadır. Bu itibarla vakfiyelerde var olan; vakıf kurucusu (vâkif), vakfın mahalli, vakfın akarları (asl-ı vakfı), vakfın hangi amaçla kurulmuş olduğu yâni vakfın hayrâtı, vâkifin şartları, vakfın idaresi, gelirlerin nerelere, ne oranda harcanacağı, vakfın hangi hukuk üzere yönetileceği ve vakfın hangi tarihte kurulduğu, şahitlerinin kimler olduğu, Şer'iyeye Mahkemenin tescili gibi en

temel bilgilerden yoksunuz¹. Onun için Kızıl Bey Vakfı hakkındaki bilgiler, onun yaşadığı dönemin tarihini anlatan İbn Bibi gibi Selçuklu devri kronik tarih kitapları ile Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinden istifadeyle bulunabilmektedir.

Kızıl Bey'in vakfının, 13. yüzyılın başında İzzeddin Keykavus (1211-1220) ve Alâeddin Keykubad (1220-1237) devirlerinde, merkezi Ankara olan "Sol kol Uç beyi" [Emirü'l-Ümera] olarak görev yaptığı dönemde kurulduğu düşünülmektedir. Kızıl Bey Vakfı'nın Etimesgut (ÂhiMesud) kazası ile ilişkisi bu vakfın akarları arasında yer alan Güvercinlik Köyü (karyesi), bugün Etimesgut kazası sınırları dâhilinde yer almasıylaadır. Bu çalışmada Kızıl Bey vakfının; **vakıf kurucusu** (vâkıfı), **vakfın hayrâtı**, **asl-ı vâkıfı** (=akar) ve **vakfın sonu** üzerinde durulacaktır.

Vâkıf (Emirü'l-ümerâ Kızıl Bey)

Kızıl Bey Vakfı'nın kurucusu Emirü'l-ümerâ Seyfeddin Kızıl Bey'dir. Seyfeddin Kızıl Bey, aslen Oğuzların Bayındır boyu beyidir. Kızıl Bey, aynı zamanda, 13. yüzyılın başında Ankara merkezli olarak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin "Sol kol Uç beyi"dir. Selçuklu Sultanı I. Gıyasettin Keyhüsrev, vefat edince (608/1211) Konya'da devlet erkânı sultanın büyük oğlu Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu tahtına çıkarılmasına karar verdi. Biat, yas ve taht merâsimi Kayseri'de yapıldı. Kardeşi Tokat Meliki Alâeddin Keykubad, ağabeyi İzzeddin'in hükümdarlığını tanımayıp, Erzurum Meliki Mugisüddin Tuğrul Şah ile Ermeni Kralı II. Leon'un destekleriyle Kayseri'yi kuşattı. Bazı diplomatik girişimler sonucu Tuğrul Şah ile Leon'un kuşatmadan çekilmesi üzerine yalnız kalan Alâeddin Keykubad muhasarayı kaldırarak Ankara Kalesi'ne sığındı². Konya'da tahtını muhkem hele getirdikten sonra Sultan İzzeddin Keykâvus, 1212 yılı sonlarına doğru Ankara Kalesi'ni kuşattı. Ankara halkı Alâeddin Keykubad'ı teslim etmedi. Ancak muhasara uzayıp halk sıkıntı çekmeye başlayınca Keykubad, kendisinin ve Ankara halkının canına dokunulmaması şartıyla teslim olmayı kabul etti. Sultan, kuşatmaya katılan büyük emirlerden (Emirü'l-ümerâ) Seyfeddin Ay-aba, Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl

¹ VGMA, Saruhanoğlu İshak Bey bin Saruhan Vakfiyesi, Evâil-i Cemâzîyelâhir 866 (3-12 Mart 1462), Defter nu: 608/1, s. 318. sıra: 345.

² Faruk Sümer, "Keykâvus I", DİA, 25, (2002), s. 352-353

beyler ile istişare edip teklifi kabul etti. Bunun sonucu Ankara'nın kapıları 1213 yılı ortalarına doğru Sultan İzzeddin Keykavus'a açıldı, sancağı burçlara dikildi, şehrin ileri gelenleri sultana biat etti; hediyeler sundular, Sultan da kendilerine menşurlar yazarak ihسانlarda bulundu. Alâeddin Keykubad, Malatya yakınında bulunan Minşâr (veya Masara) kalesine hapsedildi³. Bu hâdiseden yedi yıl sonra Alâeddin Keykubad, Sultan İzzeddin Keykâvus'un vefatı üzerine hapisten çıkarılıp, 1220 yılında Sivas'ta Sultan ilân edildi. Sultan Alâeddin Keykubad, daha sonra Konya'ya gelerek, mutantan bir merâsimle tahta oturdu⁴ ve uç beğlerini, fermanlar gönderip payitahta gelmelerini emretti. Kuzeyin Uç beyi Emirü'l-ümera Hüsameddin Çoban Bey ile Güneyin Uç beyi Emirü'l-ümera Seyfeddin Kızıl Bey, Sultan Alâeddin'i kutlamak için "dinar, dirhem ve kölelerden oluşan" hediyelerle, diğer Uç beyleri de "koyun, at, deve ve kölelerden oluşan" hediyelerle Konya'ya geldiler. *Selçuk-nâme*'nin yazarı İbn Bibi bu biat merâsimini şöyle aktarmaktadır: *"Bu hediyeler hüsnü kabul gördü ve sultanın gönlünü hoş etti. Onların her biri, sultanla görüşüp konuşma şerefinden başka önemli makam ve mevkilere kavuştu. Eğlencede (bezm), sofrada ve müsabaka alanında sultanın yanında bulundu; akıllarından geçen herşeyi elde ettiler ve menşurları yenilendi; makam ve rütbeleri yükseldi; itibarları artmış olarak geri döndüler"*⁵.

Sultan II. Murad (1421-1451) devri tarihçilerinden Yazıcıoğlu, İbn Bibi'nin anlattığı bu merâsimi Oğuz töresine göre cereyan ettiğini, sağ kolda Kayı ve Bayat, sol kolda Bayındır ve Çavuldur beğine beğler-beğilik (emirü'l-ümeralık) verildiğini, diğer yirmi dört boyun beğleri dururken başkalarına beğler-beğilik düşmediğini, kuzeyin Uç (Sağ kol) beğliğine Emirü'l-ümera Hüsameddin Çoban Bey'in, Güneyin Uç (Sol kol) beğliğine de Emirü'l-ümera Seyfeddin Kızıl Bey'in tayin edildiğini yazmaktadır⁶. Emirü'l-ümerâ Seyfeddin Kızıl Bey, işte bu süreçte, kendi adıyla anılacak olan bir külliye yaptırmış, külliyenin giderleri için de Kızıl Bey Vakfı'nı

3 İbn Bibi, [El-Hüseyin b. Muhammed], El-evâmirü'l- Ala'ıye Fi'l-Umuri'l- Ala'ıye [Selçuk-Nâme], (Hazırlayan: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, s. 157- 160; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1984, s. 301.

4 Faruk Sümer, "Keykubad I", DİA, 25, (2002), s. 358-359.

5 İbn Bibi, 1996, s. 238; Turan, 1984, s. 326-329.

6 Turan, 1984, s. 329.

kurmuştur⁷. Bu vakfın Ankara şehir merkezinde kurulan ilk “emirü'l-ümerâ vakfı” olduğu düşünülmektedir⁸.

Hayrât (=Kızıl Bey Külliyesi)

Emirü'l-ümera Seyfeddin Kızıl Bey, Ankara Ulus'ta, bugün tarihi Ziraat Bankası binasının oturduğu arazi üzerinde zamanla kendi adıyla anılacak olan mahallede yâni Kızıl Bey Mahallesi'nde Kızıl Bey Külliyesini (=İmâretini) inşa ettirmiştir. Kızıl Bey Külliyesi (imareti); câmi, medrese ve türbeden oluşmaktaydı.

1. Kızıl Bey Câmii & Medresesi

Kızıl Bey Medresesi, Ankara'nın en eski medresesi olup, hâric statüde bir medresedir. Kızıl Bey Câmii ile medresesi yan yanadır⁹. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyılın başında Ankara fotoğraflarına yansdığına göre medrese bu tarihlerden önce yıkılmıştır¹⁰. Nitekim Kızıl Bey Vakfı'nın 1870'li yıllardaki muhasebe kayıtlarında külliye metruk olup, sadece tevliyet gideri mevcuttur¹¹. Bu itibarla cami ile medresenin tek yapı olduğu, câminin bir kısmının medrese olarak kullanıldığı düşünülmüştür¹². 29 Mayıs 1867 tarihli bir arşiv belgesinde sade medresenin harab olduğu kayıtlıdır¹³. Kızıl Bey Külliyesi yıkılmadan önce çekilen fotoğraflara göre câmii minaresiz, sâde görünüşlü, boyuna dikdörtgen planlı, moloz taş duvarlı, sivri bir çatı ile örtülü, fazla penceresi olmayan kâgir bir yapıydı. Yapının kuzeyinde binaya göre biraz dar, yanları kapalı, iri sütunların taşıdığı üç adet kemerle kuzeye açılan bir son cemaat yeri vardı¹⁴. Minberinin kitabesine göre, 1300'lü

7 BOA. TD. 438 (1530), s. 367; 378; TK. TD. 558 (1571), vrk. 27b, 43a, 106a-b.

8 Ahmet Köç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümera Vakıfları ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara Örneği, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 158.

9 Özer Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 25- 26.

¹⁰ Ek 1, 2, 3.

¹¹ VGMA, Defter Nu: 1954, s. 47; VGMA, Defter nu: 1955, 183; VGMA, Defter nu: 1956, s. 27.

¹² Özer Ergenç, “XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, I, (İstanbul 1980), s. 100.

¹³ BOA. EV. d 20315/3 (25.M.84).

¹⁴ İ. Hakkı Konyalı, *Ankara Cemileri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1978, s. 65; Abdulkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılıcı, *Tarih İçinde Ankara*, 1, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara 2007, s. 143-144.

yıllarda Ankara'yı hâkimiyetine alan Germiyan Beyliği'nin¹⁵ kurucusu Alişiroğlu Yakub Bey'in Hicrî 699 (M.1300) yılında, harâb vaziyette olan Kızıl Bey Câmii'ni tamir ettirdiğini ve Aslanhâne Camii'nin minberini de yapan Ebubekir oğlu Mehmed Usta'ya bir de eşsiz minber yaptırdığını öğreniyoruz¹⁶. Bu minber, külliye yıkılınca önce Topkapı Sarayı'na götürülmüş, Ankara Etnografya Müzesi inşa edildikten sonra buraya taşınarak koruma altına alınmıştır¹⁷.

Aslanhâne Câmii'nin batıdaki taç kapı kemerinin sağında mezar taşını hatırlatan bir taşta "*Allahü'm-mağfiri'l-emiri'l merhum Seyfeddin*" yazısı, bu câminin Emirü'l-ümera Seyfeddin Kızıl Bey ile Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un tahta çıktığı sırada, âsi duruma düşüp Ankara'ya sığınan kardeşi Alâeddin Keykubad'ın üzerine yürüyen Sultan İzzettin'in şehri kuşattığı sırada, iki kardeşin arasında elçilik yapan ve şehri teslim alan Çaşnigir Emirü'l-ümera Seyfeddin Ayaba'dan birisi tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir¹⁸. Ancak tarihi kayıtlar¹⁹ ve arşiv belgeleri bu düşüncüyü doğrulamamaktadır²⁰.

Osmanlı dönemi kayıtlarına göre Kızıl Bey Külliyesi, Germiyan Beyi Alişiroğlu Yakub Bey'in Hicrî 699 (M.1300) yılında yaptırdığı gibi, imparatorluğun sonuna kadar pek çok restorasyondan geçmiş ve özgün mimarisini kaybetmiştir²¹. Nitekim 1870'li yıllardaki muhasebelerde de harab vaziyette olduğu kayıtlıdır²². Ayrıca 1930'lu yıllara doğru, medresenin dışında câminin de harabeye döndüğü, türbenin ise kendi mimari tarzı ile ayakta olduğu fotoğraflara yansımıştır²³. Osmanlı arşiv kayıtlarına göre Kızıl Bey Câmii ve medresesine 16. asrın başından 19. yüzyılın son çeyreğine kadar yâni külliye metruk duruma düşene kadar

15 M. Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, Atatürk Üniversitesi Yayınları, s. 31.

16 Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, (Ankara 1962, s. 34.

17 Ergül Uğurlu, "Ankara Kızıl Bey Camii Minberi", *Türk Etnografya Dergisi*, X-1967, (Ankara 1968), s. 77.

18 Gönül Öney, Ankara Aslanhane Câmii, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1998, s. 3.

19 İbn Bibi, 1996, 358 s.

20 BOA. TD. 438 (1530), 388; TK. TD. 558 (1571), vrk. 68a-72a.

21 Ergenç, 1995, s. 25.

22 VGMA, Defter Nu: 1954, s. 47; VGMA, Defter nu: 1955, 183; VGMA, Defter nu: 1956, s. 27.

23 Ek 3.

imam-hatip ve müderris tayin edilmeye devam edildiği görülmüştür. 16. asrın sonunda Kızıl Bey Vakfı nâzırı Nişancı Hamza Efendi idi²⁴. Ankara Evkaf Defterine göre 1570’li yıllarda medrese müderrisi Berat-ı Hümayun ile tayin edilmiş olan Müderris Mevlânâ Şemseddin’dir²⁵. Müderrislik görevi 3 Ekim 1727 tarihinde Şeyh Hüseyin Efendi üzerindeydi²⁶. 24 Nisan 1780 tarihli bir hükme göre müderrislik önce Abdullah Efendi ibn Osman Efendi’ye tevcih edilmiş, bu tarihte onun hüsnü rızasıyla ferağından, sonra Mehmed Şerif Efendi’ye tevcih edilmiştir²⁷. Medresede 16 Eylül 1846 tarihinde de el-Hac Mustafa Efendi ibn el-Hac Halil Efendi görev yapıyordu²⁸. 23 Kasım 1867 tarihli bir muhasebe kaydına göre medrese ve câmi metruk vaziyette olup, muhasebe giderleri arasında imam ve müderris gideri kayıtlı değildi. Bu yıllarda vakfın 7238,2 Guruş geliri, 1738,2 Guruş tevliyet gideri kayıtlı olup, vakfı Mütevellî Mustafa Halife idare etmekteydi²⁹. 1870’li yıllardan itibaren vakfın tevliyet gideri dışında bir gideri olmayıp, fazla gelirin Hazine-i Evkaf-ı Hümayun’a gönderildiği, ayrıca Kızıl Bey Medresesi ve Câmisinin metruk olduğu kayıtlara yansımıştır³⁰.

2. Kızıl Bey Türbesi

Kızıl Bey Külliyesi’nin bir parçası olan Kızıl Bey Türbesi, fotoğraflara göre câminin doğusunda kare planlı, kubbeli, kâgir bir yapıydı. Yapı malzemesi olarak moloz ve kesme taş kullanılmıştır. Kapısı batı cephesinde olup, yüksek sivri kemerli bir niş içinde basık kemerli bir açıklığa sahipti. Kuzeyinde bir, batısında iki adet pencereye sahipti. Türbenin kubbesi sekizgen kasnaklı ve kurşunla kaplıydı. Türbenin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi bilinmemekle birlikte, Kızıl Bey’in yaşadığı dönem dikkate alındığında, 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir³¹. Kızıl Bey Türbesi için, Abbas kızı Saliha adlı bir vâkife hanım 1530-1571 yılları arasında 24.000 akçalık bir para vakfı

²⁴ Ergenç, 1995, s. 26 (Ankara Şer’iyye Sicili, 5/4’den).

²⁵ TK. TD. 558 (1571), vrk. 43a.

²⁶ VGMA. 242/ 38 (H. 16 s. 1140).

²⁷ VGMA, 262/ 87(19 R 1194).

²⁸ VGMA, 306/151; 306/151

²⁹ VGMA, Defter 1954, s. 47.

³⁰VGMA, Defter Nu: 1954, s. 47; 1955, s. 183; 1956, s. 27.

³¹ Tarih İçinde Ankara, 2007, s. 146.

kurmuştur³². Bu vakfın muhasebesi, sonraki dönemde tutulan kayıtlara yansımamıştır. Yaptığımız araştırmalara göre Kızıl Bey Türbesine bir türbedâr tayininin yapıldığına dair bir kayda rastlanılmamıştır. Muhtemelen Kızıl Bey Türbesi'nin türbedârı, gelenekte olduğu gibi, aynı zamanda “evlâdiyet” sistemi üzere, tevliyet görevini de yapan müteveli olmalıdır. Kızıl Bey Vakfı'nın tevliyet vazifesine imparatorluğun sonuna kadar müteveli tayini yapılmaya devam edilmiştir³³.

3. Ak Köprü

Akköprü, Çubuk Çayı, Hatip Çayı ve İncesu Deresi'nin birleştiği noktada, Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad adına Emirü'l-ümerâ Seyfeddin Kızıl Bey³⁴ tarafından Mayıs 1222 tarihinde, Mimar Bedreddin'e yaptırılmıştır³⁵. Köprü'nün, batı tarafında, orta gözün iki yanında iki kitabesi mevcuttur. Bu kitabelerde Ak Köprü'nün bânisi, yapım tarihi ve mimarının ismi yazılıdır³⁶. Ak Köprü, mimarî olarak, kesme ve devşirme taşlar ile yedi gözlü olarak inşa edilmiştir. Ulus tarafında iki küçük, ortada iki büyük ve Varlık Mahallesi tarafında da üç küçük gözü vardır. Sivri kemerli köprü iki ucundan ortaya doğru yükselmektedir. Ayrıca kenarlarına taş korkuluklar örülmüştür³⁷. Kızıl Bey, vakfından Ak Köprü için bir tahsisat yapmamıştır³⁸.

Akar (=Asl-ı Vakıf: Kızıl Bey Vakfı)

Yukarıda bahsedildiği gibi Kızıl Bey'in vakfını 13. yüzyılın başında İzzeddin Keykavus (1211-1220) ve Alâeddin Keykubad (1220-1237) devirlerinde, merkezi Ankara olan, “Sol kol Uç beyi” olarak görev yaptığı dönemde kurulduğu düşünülmektedir. Bundan sonra vakfın ilk arşiv kaydı erken Osmanlı döneminde rastlanmaktadır. 1530 yılında tutulan

³² TK. TD. 558 (1571), vrk. 27 b.

³³ VGMA, 1969, s. 71; VGMA, 1970, s. 65; VGMA, 1974, s. 101, 102; BOA. EV. BKB. 105/284; EV. MH. 1469/485;

³⁴ 1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde Ak Köprü “Kızıl Bey Köprüsü” olarak kaydedilmiştir BOA. TD. 438 (1530), 354; Gönül Öney, Ankara'da Türk Devri yapıları, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara 1971, s. 159.

³⁵ Ali Akın Akyol, Bekir Eskici, Yusuf K. Kadioğlu, “Ankara Akköprü Arkeometrik Çalışmaları”, Ankara Araştırmaları Dergisi, 1(1), (Haziran/June 2013), s. 1-19.

³⁶ Tarih içinde Ankara, s. 168-169.

³⁷ TK. TD. 558 (1571), vrk. 27 b; vrk.106 a-b.

³⁸ BOA. TD. 438 (1530), 367; TD. 438 (1530), s. 378.

*Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'*ne göre Kızıl Bey Vakfı'nın Ankara kazasına tâbi Güğercinlik köyünden 1860 akçe, Murtazâbâd (Kazan/ Mürted) kazası Miranos (Orhaniye) köyünden de 6158 akçe, toplam 8018 akçe geliri kayıtlıdır³⁹. Buna göre **1530 yılında**;

1. Ankara Güğercinlik karyesinin öşr-i şer'iyyesi 1, 1 hânhâne ve 1 mezraadan (Tahir Mezraası) toplam 1860 akçe geliri kayıtlıdır⁴⁰.
2. Ankara- Murtazâbâd Kazasına tâbi Miranos Karyesinde yaşayan 54 gayrimüslim hânesinden elde edilen 6158 akçe geliri vardır⁴¹.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde Td. 558 numara ile kayıtlı Hicrî 979 (M. 1571) tarihli Ankara Evkaf Defteri'ne⁴² göre ise 1571 yılında;

1. Güğercinlik Köyünün (Karye-i Güğercinlik) öşr-i şer'iyyesi. Hâsıl: 680 akça.
2. Tahir Mezra'asının (Mezra'a-i Tahir tâbi-i kasaba) öşr-i şer'iyyesi. Hâsıl: 680 akça.
3. Ankara şehir civarında, Hânhâne yeri, Değirmencik Çerağı diye herkesçe bilinen mezra'alar. Hâsıl: 500 akça.

Nihayet 1571 yılında toplam: 1860 akça geliri olan akarlar, Kızıl Bey Câmii ve Medresesi'nin vakıf gelirleri arasında yer almaktadır. Bu sırada medresenin müderrisi Mevlânâ Şemseddin Efendi'nin olduğu kayıtlıdır⁴³.

4. Abbas kızı Saliha adlı bir vâkife hanım (vakıf kurucusu), Kızıl Bey Câmii yanındaki türbede (Kızıl Bey'in türbesinde) İskender Beğ'in oğlu Ahmed Beğ (Ahmed Beğ bin İskender Beğ) ile kızı Zevce Fâtıma Hanım'ın (Zevce Fâtıma binti İskender Beğ) "türbede yevmi 5 cüz okuya, her cüzü bir vird" okuma şartıyla 24.000 akçelik bir parayı vakfetmiştir. Bu paranın "10'u 11,5 akça hesabı"⁴⁴ ile yıllık 3600 akça

³⁹ BOA. TD. 438 (1530), 367; TD. 438 (1530), s. 378.

⁴⁰ BOA. TD. 438 (1530), s. 367.

⁴¹ BOA. TD. 438 (1530), s. 378.

⁴² Ankara Evkaf Defteri (1571), Yüksek Lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bk. İbrahim Köse, Ankara Evkaf Defteri (1571), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih [Genel Türk Tarihi] Anabilim Dalı, Ankara 1998, 356 s.

⁴³ TK. TD. 558 (1571), vrk. 43a.

⁴⁴ Mustafa Alkan, "Uşak Para Vakıfları (1890- 1923), Belleten, LXX/ 258, s. 757-759.

geliri bulunmaktadır. Bu geliri de vakfın hitabet cihetine günlük 1 akça, ser-mahfellik cihetine 1, imâmete 1, tevliyyete 7, nezârete 1, eczâhân cihetine (Ahmed Beğ ile kardeşi Fatıma Hatun) 2, aynı zamanda türbedarlık yapmak şartıyla kayıma da günlük 1 akçe tahsis etmiştir⁴⁵.

5. Ankara Sancağı Murtazâbâd Kazasına tâbi Miranos Karyesinin (Orhaniye) gelirini yarısı Sultan Mehmed'den itibaren Ankara Kızıl Bey Vakfı'na tahsis edilmiştir. 10'u Müslüman 106'sı Gayrimüslim hânesi, toplan 116 vakıf reâyâsı olan Miranos Karyesi'nin 1571 yılında 6158 akça geliri bulunmaktadır⁴⁶.

Şu halde 1571 yılına ait Ankara Evkaf Defterine göre, 1) Ankara Kazası dâhilindeki vakıflarından 1860 akça; 2) Murtazâbâd Kazası- Miranos karyesinin gelirinin yarısından da 6158 akça; 3) Abbas kızı Saliha Hatun'un vakfettiği 24.000 akçalık para vakfından 3600 akça; Toplam: 11.618 akça geliri bulunmaktadır. Kızıl Bey Vakfı'nın gelirleri 1530 ile 1571 yıllarında değişmemiştir. Ancak 1530 yılından sonra Abbas kızı Saliha Hatun, Kızıl Bey Vakfı için 24.000 akçalık bir para vakfı kurmuştur. Bu, 11.618 akça gelir Kızıl Bey Külliyesi'nin giderlerine tahsis edilmiştir.

Kızıl Bey Vakfı, Ankara, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra, Osmanlı Devleti'nin kendinden önce kurulmuş vakıfların için yapılan uygulamanın bir gereği olarak, kendi vakıf senetlerine bağlı kalınarak, kaza kadılarının denetiminde, “*evkâf-ı kadime*” statüsüyle Tanzimat devrine kadar yönetilmiştir⁴⁷. Bu süreçte, 1826 yılında, Evkaf Nezâreti kurulunca, Evkaf Nezâreti'nin denetiminde, yine vakıf senedine bağlı kalınarak, “*Evkaf-ı mülhaka*” olarak, Kızıl Bey'in neslinden gelen “*evlâdiyyete meşrû*t” mütevelliler tarafından yönetile gelmiş olduğu kayıtlara yansımıştır⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin, Kızıl Bey Vakfı gibi, hayrât olarak “küçük ölçekli”, gelir olarak da sınırlı ve vâkıfın evlatları tarafından idare edilen vakıfların pek çoğunun, idaresi, gelirleri ve giderlerinden haberi sınırlıdır. Bu itibarla, bu statüdeki vakıfların kontrol altına alınması, ancak Evkâf Nezâreti'nin

⁴⁵ TK. TD. 558 (1571), vrk. 27 b.

⁴⁶ TK. TD. 558 (1571), vrk.106 a-b.

⁴⁷ Mustafa Alkan, Adana Vakıfları: İnsan, Vakıf ve Şehir, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 90.

⁴⁸ VGMA, 1969, s. 71; VGMA, 4104, s. 44; BOA. EV. ZMT, 159; BOA. EV. BKB, 105/284. ilh.

kuruluşundan sonra olmuştur ve muhasebeleri denetim altına alınmıştır. Bu itibarla, Kızıl Bey Vakfı'nın Hicrî 1269 yılının Mart ayından 1270 yılının Şubat sonuna kadar (1853-54 yılına ait) olan, Mütevelli Mustafa Halife ibn İbrahim'e ait bir yıllık muhasebe kayıtları, 16. yüzyılın sonu, 1571 yılına ait Ankara Evkaf Defteri'nde geçen vakıf gelir kaynaklarının ve gider kalemlerinin sürdüğünü göstermektedir. Buna göre, Kızıl Bey Vakfı'nın 4292 Guruş geliri bulunmaktadır. Bu gelirler de 16. yüzyıldaki gelir kaynaklarından olan öşür gelirleridir. Bu itibarla, gelirlerin 1419 Guruşu mütevelliyeye, 1100 kuruşu Müderris Vekiline, 700 Guruşu da câmi imam-hitabetine harcanmış, artan 1073 Guruşu da Hazine-i Evkaf-ı Hümayûn'a gönderilmiş olduğu kayıtlıdır⁴⁹. Hicrî 1252, 1253 ve 1254 senelerine (M. 1836-1837-1838) ait üç yıllık muhasebesi; *"Medine-i Ankara civarında Kasaba-i Süflâ Nahiyesine tâbi Tahir ve Güğercinlik karyeleri ile Murtazâ-âbâd Kazasına tâbi Miranos Karyesi'nde vâki arâzi-i ma'lûmelerinin (12)52, (12)53 ve (12)54 senelerine mahsuben husule gelen üç senelik 'aşâr-ı şer'iyye hâsılâtları beyan olunur. Hâsılat; hınta (buğday keyl/ sene: 86: 1720), Şair (Arpa Keyl/ sene: 100: 1800) ve ahz oluna gelen öşr bedel-i maktua'sı (kadîm 21x3: 63), toplam 3 583 Guruş"* ifadeleri ile kayıtlı olup bu üç senelik gelirin yıllık 1500 Guruş geliri olduğu Ankara Muhassıllık Kazası kayıt altına almıştır⁵⁰. Bu gelirler, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürmüş, 1870'li yıllardan itibaren vakfın giderlerinin yapıldığı, Kızıl Bey Külliyesi "metruk" hale gelmesi sebebiyle bu yıllardan itibaren, sadece mütevellî için yıllık 1738, 2 Guruş tevliyet bedeli çıkıldıktan sonra gerisi Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'ne gönderilmiştir⁵¹.

Sonuç

Emirü'l-ümera Seyfeddin Kızıl Bey Vakfı, Selçuklu'dan Osmanlı Devleti'ne kadar "kadim vakıf" statüsüyle "evladiyet sistemi" üzere varlığını korumuş, Tanzimat'tan Cumhuriyet devrine kadar "mülhak vakıf" olarak idare edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında zapt edilerek mazbut vakıf statüsüyle Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün idaresine alınmıştır. İdari olarak mazbut vakıf statüsü, Kızıl Bey Vakfı hayratının mekânının kamu

⁴⁹ VGMA, H. 1269 (1854), Defter Nu: 1969, s. 71.

⁵⁰ BOA, EV. ZMT/ 159 (7. C. 1257).

⁵¹ VGMA. 1954, s. 47; VGMA, 1955, s. 183; VGMA, 1956, s. 27.

yararına tahsisini hızlandırmıştır. 13. yüzyılın başından itibaren, Kızıl Bey Külliyesi'nin etrafında iskân ve imâret hızlanarak Kızıl Bey Mahallesi'ne dönüşmüştür. Bugün bu bölge üzerinde; ilk TBMM binası, Sayıştay binası, 100. Yıl Çarşısı, Ankara Palas, Stad Oteli, Merkez Bankası, tarihi Ziraat Bankası binası, Büyük ve Küçük Tiyatro binası, PTT Genel Müdürlüğü, Düyun-ı Umumi (Reji İdaresi) binası, Kızılbey Vergi Dairesi, Opera ve Bale binası, Osmanlı Bankası ve Etnografya Müzesi binası bulunmaktadır. Bu yeni imar alanının arazisi **vakıf olup**, yapılaşma 1920'li yıllardan 1930'lu yıllara kadar sürmüştür. Bu itibarla, **Kızıl Bey Külliyesi'nin** mekân arsası 1925-30 yılları arasında yapılan idarî işlemlerden sonra 1930 yılında, Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından **yıktırılıp**, arsanın "Sanayi Mektebi'nin batısındaki 517,75 metre karelik kısmı, metre karesi 17 liradan T.C. Ziraat Bankası'na 8.801,75 liraya satılmıştır⁵². Câmî, Medrese ve Türbe yıkılarak yerine Ziraat Bankası yapımı projesinde ilk müteahhidin işi bırakması ve işçilerin inşaatta çalışmak istememesi gibi sebeplerle bankanın yeri biraz yukarı, Düyûn-ı Umumîye (Reji İdaresi) binasına doğru kaydırılıp, 1926-1929 yılları arasında T. C. Ziraat Bankası binası inşa edilmiştir⁵³. Bunun yanında yine Kızıl Bey Camii arsasının bir kısmı da bedeli karşılığında Emlak ve Eytam Bankasına satılmıştır⁵⁴. Ayrıca, belgelerden Kızılbey Caddesi üzerinde bir araziyi de 11.04.1926 tarihinde Osmanlı Bankası'nın talep etmiş olduğunu öğreniyoruz⁵⁵. Ankara'daki Osmanlı Bankası binası 16 Ekim 2001 tarihinde Garanti Bankası'na devredilişine kadar bu adada, yâni Atatürk Bulvarı ile İstanbul Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almaktaydı⁵⁶. Tarihi olarak Kızılbey Mahallesi'nde yer alan vakıflara ait bir haneyi İtalyan Büyükelçiliği'nin kiralandığını, yine elçiliğin kira sözleşmesini 19.12.1928 tarihinde uzatma talebinden öğreniyoruz⁵⁷. Ayrıca 26.07.1930 tarihinde İstasyon Caddesi'nde Kızıl Bey

⁵² BCA. 30-18-1-1/ 14-34-8; Kızıl Bey arsalarının satılma işlemleri daha sonra da sürmüş olmalı, Ziraat Bankası, Vakıflar İdari Meclisi Kararına göre Vakıf Umum Müdürlüğü'ne 16.260 Lira daha ödeme yapmıştır. VİM 1947: 669/628; Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 199, s. 435.

⁵³ Şehri Kadim Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara 2015, s. 300-305.

⁵⁴ BCA. 30-18-1-2 / 22-57-20 (Miladi: 9.08.1931).

⁵⁵ BCA. 30-10-0-0 / 137-984-3 (Miladi: 11.04.1926).

⁵⁶ Ali Murat Aktemur- Muhammet Arslan, "I. Ulusal Mimarlık Akımı ve İstanbul-Karaköy'deki Örnekleri", Güzel Sanatlar. Enstitüsü Dergisi, 16 (2006), s. 7, 18.

⁵⁷ BCA. 30-18-1-2 / 1-10-9 (Miladi: 19.12.1928).

arsaları üzerinde yapılan vakıf binasının ödemelerindeki kanuna aykırı davranılması üzerine yapılan soruşturma kayıtlarından⁵⁸, Vakıf Apartmanının da Kızıl Bey Vakfı'nın arsasının üzerinde yapıldığını öğreniyoruz. Şu halde Kızıl Bey Vakfı'nın mekânı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu sürecinde yeniden yapılanmaya başlayan, Başkent Ankara'nın idari mekânının tam da merkezinde kalmış olduğunu ve önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

Ekler

Ek 1: Ankara'da Kızıl Bey Külliyesi (*Tarih İçinde Ankara*, s. 144)

⁵⁸ BCA. 30-10-0-0 / 189-296-1(Miladi: 26.07.1930).

Ek 2: Kızıl Bey Külliyesi (Önde iki katlı bina Reji İdaresi; Tarih İçinde Ankara, s.144)

Ek 3: Kızıl Bey Külliyesi Kalıntıları (Fotoğraf: 1924-26- EARMP Abdülkerim Erdoğan)

Ek 4: Akköprü (Tarih İçinde Ankara, s. 168)